

HALİD ZİYA UŞAKLIĞIL'IN ESERLERİ
ve
ESERLERİNİN ÇEŞİTLİ BASIMLARI

Nejdet SANÇAR

Servetifünun edebiyatının nesir üstadı *Halid Ziya Uşaklıgil*, o edebiyatın en çok eser veren yazarıdır. Yarım asırlık yazı hayatı içinde roman, öykü ve küçük hikâyeye, piyes ve hatırat gibi belli başlı edebî nevilerde eser verdikten başka, kendi sahasının dışında bazı konularda da tercümeler yayınlamıştır.

Halid Ziya Uşaklıgil, kalemini yalnız edebiyatın hizmetine vermiştir. Hepsini mensur olan eserleri içinde siyasetle doğrudan doğruya ilgili hiçbir kitap yoktur. Sadece, «*Kırk Yıl*» ile «*Saray ve Ötesi*»nde dolayısıyla siyasî konulara ve şahıslara temas edilmiştir.

Uşaklıgil'in eserlerinin çoğu önce Arap, sonra Lâtin harfleri ile basılmıştır. Ancak, yeni harflerle yapılan sonraki basımlarda, ilk basımların hayli farklı kimsi olan dili kendisi tarafından sadeleştirilmiş, yâni bu cins eserler bir ölçüde yeniden kaleme alınmıştır.

Eserlerinin eski harflerle olan ve bir kısmı edebiyatla ilgili bulunmuş olan ilkeleri «*Küçük Kitaplar*», edebî olan sonrakiler ise «*Külliyat-ı Âsâr - Terâzî Lâyetegayyer*» serisi yayınlardır. Sadeleştirilip yeni harflerle yeniden basılanlarla ilk defa yeni harflerle yayınlananların çoğu Hilmi Kitabevi tarafından yapılmıştır.

Halid Ziya Uşaklıgil'in bütün eserleri kitap haline gelmemiştir. *Hikmet* gazetesinde tefrika edilen «*Sefile*» ve *Sabah* gazetesinde yayınlanan «*Nâhîr*» romanları ile *Mehasin* dergisinde ve yine *Sabah* gazetesinde çıkan «*Valide Mektupları*» ve «*Haneberduş*» adlı büyük hikâyeleri, ayrıca *Tanin* neşredilen «*Almanya Mektupları*» bunlar arasındadır.

Yine, Darülfünun (Üniversite) Edebiyat-ı Garbiyye Müderrisliği tarafından meydana gelip bir kısmı yarıda kalan, bir kısmı ise kesin şekline ulaşamayan batı (Yunan, Lâtin, İspanyol, İtalyan, Fransız ve Alman) edebiyatına ait notlarının sadece taşbasması basımları yapılabilmektedir.

Halid Ziya'nın çoğu edebiyata ait hayli makalesi de vardır. Bunların bir kısmı kitap haline getirilmiş, çoğu ise dergi ve gazete sayfalarında kalmıştır.

Burada eserleri şu sıra altında ele alınmıştır:

- A) Romanları
- B) Küçük hikâyeleri
- C) Büyük hikâyeleri
- Ç) Tiyatro eserleri
- D) Hâtıra kitapları
- E) Diğer eserleri

Büyük hikâyelerinden ikisi ile «Küçük Kitaplar» serisinden birkaçını bu-
nadağım için, bu bibliyografyanın eksiksiz olmadığını da belirtmek isterim.

A — Romanlar

Mai ve Siyah

Servetifünün dergisinde tefrika edildikten sonra (C. XI - XIII, Nu. 273-317, Mayıs 1312 - 27 Mart 1313), eski ve yeni harflerle kitap halinde basılmıştır.

Birinci Basım: İstanbul'da 1313 (= M. 1895/1896) tarihinde Âlem Matbaa-
dan yapılan birinci basım 24X16,5 boyunda 231 sayfadır. Basım kaydı
stur. Sayfalar, dergi gibi, iki sütun üzerine dizilmiştir. Resimlidir.

İkinci Basım: İstanbul'da 1317 (= M. 1899) tarihinde Âlem Matbaası'nda
çılmış olan ikinci basım, 18X11,5 boyunda 417 sayfadır. İkinci basım kay-
ı ihtiva etmekte olan eser, «Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi» serisindedir.

1330/1332 Basımı: İstanbul'da Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı'nda yapıl-
; olan bu basım, 18X13 boyunda 419 sayfadır. Basım tarihi içkapakta 1330,
kapakta 1332 dir. Dışkapakta «yeni basım» kaydı bulunmakla beraber,
ıncı basım olduğu belirtilmemiştir. Fakat üçüncü basım olması gerek-
ktedir.

Naşiri Muhtar Halid Kitaphanesi olan eser, «Külliyat-ı Âsâr - Temsil-i Lâ-
egayyer» serisindedir.

1938 Basımı : İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde basılan ve
KVIII + 340 sayfa olan bu basımın naşiri Hilmi Kitabevi'dir. Yeni harflerle
n bu basımın dışkapağında «sadeleştirilmiş yeni tabı», içkapağında ise
eni tabı» kayıtları bulunmakta ise de, bunun da kaçınıcı basım olduğu be-
ilmemiştir. Dördüncü basım olması icabetmektedir. «Hilmi'nin Koleksiyö-

nu: Nu 43» seri kaydını taşıyan eserde iki de plâns (yazarın Maci ve Siyc yazdığı yıllarla elli sene sonraki iki resmi) bulunmaktadır.

Bundan önceki basım «temsîl-i lâyetegayyer» kabul edildiği halde, 1 basımını, yazar, eserin dilini sadeleştirmek suretiyle yapmıştır. Ancak sadeleştirme «terkipleri, me'nus olmyan kelimeleri, ağır cümleleri bugün zevkine uydurmak» tam ibarettir. «Üslûba, ibarelerin inşa tarzına, velh eserin bünyesine asla» dokunulmamıştır.

Bu basımın başında Halid Ziya Uşaklıgil'in bir önsözünden so (Sf. V-VI), «Halid Ziya Uşaklıgil - Hayatı ve Eserleri» başlıklı bir yazı (Sf. XXV) ve İbrahim Hilmi Çığıracan'ın bir yazısı (Sf. XXVI - XXVIII) bulunmaktadır.

Aşk-ı Memnu

Eser, önce Servetifünun'da tefrika edilmiş (C. XVI - XIX, Nu. 413-28 Kânunusani (= Ocak) 1314 - 4 Mayıs 1316), sonra kitap halinde yayınlanmıştır.

Birinci Basım: İstanbul'da Âlem Matbaası'nda 1316 (= M. 1898) taril de yapılan bu basımda, basım kaydı yoktur. Ancak eserin içkapağında «Musavver Servetifünun gazetesinde tefrika suretiyle derc ve neşrolundu, sonra ayrıca kitap şeklinde tabolunmuştur» kaydı, birinci basım olduğunu göstermektedir.

Eser, 18,5 X 12 boyunda 527 sayfadır.

1341 Basımı: İstanbul'da Sabah Matbaası'nda yapılan 1341 (= M. 1924) basımı 19 X 13 boyunda 520 sayfadır. Dışkapakta «dördüncü bin» kaydı vardır, fakat kaçınıcı basım olduğu belirtilmemiştir. Naşiri İkbâl Kütüphanesi olan eser, «Külliyat-ı Âsâr - Temsîl - i Lâyetegayyer» serişindedir.

1939 Basımı: İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde yapılan bu basım 19 X 13 boyunda 447 sayfadır. İç ve dışkapaklarda «sade tirilmiş yeni tabı» kaydı bulunmakta, fakat kaçınıcı basım olduğu belirtilmemektedir.

Naşiri Hilmi Kitabevi olan ve «Hilmi'nin Koleksiyonu: Nu. 50» seri kaydını taşıyan eserde iki de plâns (yazarın Aşk-ı Memnu'u yazdığı yıllarla yıllarına ait iki resmi) bulunmaktadır.

Yeni harflerle olan bu basım da, yazar tarafından sadeleştirilmiştir.

Kırık Hayatlar

Önce Servetifünun'da tefrika edilen, fakat bu tefrika ediliş sırasında sür tarafından hayli hırpalanan eser, sonradan kitap halinde ve tam şekle basılmıştır.

Birinci Basım: 1924 yılında İstanbul'da Orhaniye Matbaası'nda yapılan basım 20 X 14 boyunda 539 sayfadır. Basım kaydı yoktur. Eserin başında ar tarafından kaleme alınmış «Bir Hikâyenin Hikâyesi» başlıklı önsözde (5 - 16), Kırık Hayatlar'ın Servetifünun'da tefrikası sırasında sansür taraflan uğradığı azizlikler belirtilmiştir.

Eserin naşiri İkbâl Kütüphanesi'dir. Kitap «Külliyat-ı Âsâr - Temsil-i Lâ'egayyer» serisindedir.

1944 Basımı: İstanbul'da, Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde yapılan bu basım 19 X 13 boyunda 475 sayfadır. Basım kaydından mahrum olan eserin e dış kapaklarında sadece «sadeleştirilmiş yeni tabı» olduğu belirtilmiştir.

Kitabın başında naşir İbrahim Hilmi Çığıracan'ın bir önsözü (Sf. 3 - 4) birinci basımdaki «Bir Hikâyenin Hikâyesi» yazısı (Sf. 5 - 17) yer almıştır.

Hilmi Kitabevi'nin 82 numaralı kitabı olan eserin iç ve dış kapaklarında bir de plâns (yazarın Kırık Hayatlar'ı yazdığı yıllara ait bir resmi) bulunmaktadır.

Bir Ölünün Defteri

1307 Basımı: İzmir'de Hizmet Matbaası'nda 1307 (= M. 1890/1891) yılında yapılan bu basım 18 X 12 boyunda 172 sayfadır. Basım kaydı yoktur, fakat birinci basım olduğu muhakkaktır.

Eserin naşiri *Kitapçı Arakel*'dir.

1311 Basımı: İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda yapılan (1311 M. 1893/1894) basımı 21 X 14 boyunda 160 sayfadır. İç ve dış kapaklarında: «Aydın Vilâyeti Maarif Meclisi'nin ruhsatıyla» kaydı bulunmaktadır. Basım kaydı ve basım kaydı yoktur.

1944 Basımı: İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde yapılan yeni harfli basım 20 X 14 boyunda 125 sayfadır. 1944 basımı, eserin deleştirilmiş şeklidir.

Eserin naşiri İbrahim Hilmi Çığıracan'dır.

Ferdi ve Şürekâsı

1312 Basımı: İstanbul'da Nişan Berberyan Matbaası'nda yapılan 1. (= M. 1894/1895) basımı 19,5 X 12,5 boyunda 275 sayfadır. Basım kaydı y tur. Eserin naşiri Kitapçı Arakel'dir.

1945 Basımı: İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde yapılan basım 20 X 14 boyunda 192 sayfadır. Yeni harflerle olan bu basım, romc sadeleştirilmiş şeklidir. Bu husus iç ve dış kapaklardaki «sadeleştirilmiş y tabı» kaydıyle belirtilmiştir.

Eserin naşiri İbrahim Hilmi Çığıracan'dır.

Nemide

Birinci Basım: Eserin 1943 basımının önsözünde yazarın verdiği bilç göre, Nemide'nin birinci basımı 1307 (= 1889/1890) yılında İzmir'de yapı ve kabı İstanbul'da Alem Matbaası'nda basılarak satışa çıkarılmıştır.

Bu basımı göremedim.

1311 Basımı: İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda yapılan 1 (= M. 1893/1894) basımı 20,5 X 14 boyunda 214 sayfadır. Basım kaydına mahrum bulunan 1311 basımının, eserin ikinci basımı olması gerekmektedir.

1943 Basımı: İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde yapılan yeni harfli basım 20 X 14 boyunda 170 sayfadır. Eserin başında yazarın önsözü (Sf. 3 - 5), 7 nci sayfada da Rezaizade'ye hitap eden bir yazı bul maktadır.

Bu basımın naşiri İbrahim Hilmi Çığıracan'dır.

B — Küçük Hikâyeler

Küçük Fıkralar

İkdam gazetesinde yayınlanmış hikâyelerinin toplanması ile meydana gelmiş bir cilttir. Sayfa numarası birbirinin devamı olan üç kitap halinde yayınlanmıştır. Kitapların kapaklarında «adet: 1», «adet: 2», «adet: 3» kayıtları vardır. Üç kitap 13 hikâyeyi ihtiva etmektedir.

Eser, 1314 (= M. 1896/1897) tarihinde İstanbul'da İkdam Matbaası'nda basılmıştır. 16 X 10,5 boyunda 321 sayfadır. Birinci kitap 90, ikinci kitap 185, üçüncü kitap 321 inci sayfaya kadardır.

Bir Yazın Tarihi

15 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir.

1316 Basımı: İstanbul'da Âlem Matbaası'nda yapılan 1316 (= M. 1900) basımı, 18 X 12 boyunda 311 + [I] sayfadır. Basım kaydı yoktur.

«Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi» serisindedir.

1941 Basımı: İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde yapılan 1941 basımı 18,5 X 12 boyunda 254 + [I] sayfadır. Bu basım eserin yeni harfli ve sadeleştirilmiş şeklidir ki bu husus iç kapakta «sadeleştirilmiş yeni tabı» kayıtlarıyla belirtilmiştir. Ancak kaçınıcı basım olduğu kaydedilmemiştir.

Naşiri Hilmi Kitabevi olan eser, «Hilmi'nin Koleksiyonu» serisinin 71 inci kitabıdır.

Solgun Demet

17 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir. 1317 (= M. 1901) yılında İstanbul'da Âlem Matbaası'nda basılmıştır. 18 X 12 boyunda 310 + [I] sayfadır. Basım kaydı yoktur. Sadece iç kapakta: «Tefrika olarak neşredildikten sonra kitap suretinde basılmıştır.» kaydı bulunmaktadır.

«Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi» serisindedir.

Bir Şi'r-i Hayal

19 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir.

1330/1331 Basımı: İstanbul'da Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı'nda yapılan

bu basım, 19 X 13 boyunda 313 + [I] sayfadır. Basım tarihi iç kapakta 133 (= M. 1911/1912), dış kapakta 1331 (= M. 1912/1913) dir.

«Külliyyat-ı Âsâr - Temsil-i Lâyetegayyer» serisinden olan eserin naşiri Muhtar Halit Kitaphanesidir.

1943 Basımı: İstanbul'da yapılmış olan bu basım 20 X 14 boyunda 247 + [I] sayfadır. Yeni harfli olan bu basım, eserin sadeleştirilmiş şekli'dir. Bu, iç kapakta belirtilmiştir. Kaçınca basım olduğu kaydedilmemiştir.

Bir Hikâye-i Sevda

21 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir. 1338 (=M. 1921/1922) yılında İstanbul'da Sabah Matbaası'nda basılmıştır. 294 + (2) sayfadır.

Naşiri İkbâl Kütüphanesi olan eser, "Külliyyat-ı Âsâr - Temsil Lâyetegayyer" serisindedir.

Sepette Bulunmuş

5 hikâyeden meydana gelmiştir. 1920 yılında İstanbul'da Matbaa Orhaniye'de basılmış olan eser 16 X 11,5 boyunda 123 sayfadır. Naşiri Ş. le Neşriyatevi olan kitap "Şule Neşriyatı" serisindedir.

Hepsinden Acı

10 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir. İstanbul'da Semih Lûtfi Ma baası'nda basılmıştır. Basım tarihi yoktur. 20 X 14 boyunda 159 sayfa dır.

Aşka Dair

17 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir. İstanbul'da Semih Lûtfi Bitik ve Basımevi'nde basılmıştır. Basım tarihi yoktur. 20 X 14 boyunda 157 sayfadır.

Eserin II inci hikâyesi olan "Kadın Şikâyeti" Théodor de Banville den çevirmediir.

Onu Beklerken

16 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir. 1953 yılında İstanbul'da Aetafet Basımevi'nde yapılmış olan bu tek basım 19,5 X 14 boyunda 150 - (I) sayfadır. Naşir, Hilmi Kitaphanesidir.

İhtiyar Dost

22 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir. Ancak bunlar, malûm şekle hikâyeler olmaktan çok günün vakalarından alınan ilhamlar ile yapılmış "fantaisie humoristique" tarzında hikâyelerdir. Yazar, eserin başındaki kısa önsözde: "Bu kitapta toplanan yazılar için, onlara edebiyatlarında bir yer vermek mümkün olsa, nasıl umumî bir ad koymak mümkündür diye düşündüm. Bunlar hikâye midir, makale midir, makaleye benzeyen hikâye yahut hikâyeye benzeyen makale midir?" dedikten sonra, hükmü okuyanlara bırakmaktadır.

Eser, 1937 yılında İstanbul'da Cumhuriyet Matbaası'nda basılmıştır. 19 X 14 boyunda 213 + (I) sayfadır.

Kadın Peçesi

6 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir. 1939 da İstanbul'da Şirket-i Mürettebiyye Basımevi'nde basılmıştır. 20 X 14 boyunda 131 sayfadır. 96 - 131 inci sayfalarda, yazarın diğer eserleri hakkında bilgi vardır.

Eserin naşiri Hilmi Kitabevi'dir.

İzmir Hikâyeleri

8 hikâyeden meydana gelmiş bir cilttir. Halid Ziya'nın ölümünden sonra basılmıştır.

1950 de İstanbul'da Cumhuriyet Matbaası'nda basılmış olan eser, 19 X 14 boyunda 189 + (I) sayfadır. Dışkapakta: "Üstadın neşrolunmuş son yazıları, son hikâyeleri" kaydı vardır.

C — Büyük Hikâyeler

Halid Ziya Uşakgîl, büyük hikâyelerini müstakil eserler halinde neşretmiştir. Yazarın "uzunca hikâyeler" dediği bu eserleri şunlardır:

Bir İzdivacın Tarih-i Muşakası

1306 da İstanbul'da Mihran Matbaası'nda basılmıştır. 15 X 10,5 boyunda 52 sayfadır. "Küçük Kitaplar" serisindedir.

Bu muydu?

1314 (=M. 1898/1899) te İstanbul'da Babiâli Caddesinde 38 numara matbaada basılmıştır ve 17 X 12 boyunda 88 sayfadır. "Küçük Kitaplar" serisindedir.

basılmıştır. 20 X 14 boyunda 234 sayfadır. Naşiri Hilmi Kitabevi'dir.

İkinci Cilt : 1941 de İstanbul'da basılmıştır. Matbaa kaydı yoktur. 20 X 14 boyunda 239 sayfadır. Naşiri Hilmi Kitabevi'dir.

Üçüncü Cilt : 1942 de İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde basılmıştır. 20 X 14 boyunda 205 sayfadır. Cildin sonunda üç cilde ait fihrist bulunmaktadır.

Acı Bir Hikâye

Oğlu, Halil Vedad Uşaklıgil'in hayatna ve ölümüne ait olup Halil Ziya'nın sonuncu hâtıra kitabıdır.

Eser, 1942 de İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Basımevi'nde basılmıştır. 20 X 14 boyunda 309 + (2) sayfadır.

Eserin naşiri Hilmi Kitabevi'dir. Kitap 10 plânsı ihtiva etmektedir (9 u V. Uşaklıgil'in muhtelif çağlarına, biri de cenazesine aittir.)

E — Diğer Eserleri

Halil Ziya Uşaklıgil'in; roman, büyük ve küçük hikâye, piyes ve hâtıra nevindeki kitaplarının dışında daha birtakım eserleri vardır. Bunların bir kısmı edebî ürünler, bir kısmı ise yazarlık hayatının ilk zamanlarına ait çeşitli konularda kaleme alınmış risale (broşür) lerdir. "Küçük Kitaplar" serisi adı altında yayınlanmış olan ve altısı bir takım meydan getirecek şekilde neşredilen bu kitaplardan bir kısmı fennî konulardadır.

Hamî ve Vaz'ı Hamî

Fransız doktorlarından birisinin bazı eserlerinden iktibas ve tercüme suretiyle meydana getirilmiştir.

İttir. 1310 (= M. 1893/94) tarihinde İstanbul'da Alem Matbaası'nda basılan eser 15X10 boyunda 183 sayfadır.

Kanun ve Fenn-i Vilâde

Fransız doktorlarından bazılarının eserlerinden faydalanmak suretiyle meydana getirilmiş olan bu eser, 1311 (= M. 1893/94) te İstanbul'da Nişan Berberyan Matbaası'nda basılmıştır. 15X10,5 boyunda 109 sayfadır. Eserin açısında naşir kitapçı Arakel tarafından yazılmış noktalama hakkında bilgi veren kısa bir yazı ile ayrıca eserin: «fenne intisabı olmıyan bir adam tarafından fenne intisabı olmıyanlar için» yazıldığını belirten bir önsöz vardır.

Eser, «Küçük Kitaplar» serisindedir.

Mezardan Sesler

1327 (= M. 1911) de İstanbul'da Matbaa-i Jirayir Keteon'da basılan eser, 7X12 boyunda 54 sayfadır. Naşiri Sühulet Kütüphanesi olan *Mezardan Sesler* e «Küçük Kitaplar» serisindedir.

Kenarda Kalmış

27 makaleden meydana gelen bu eser 1924 te İstanbul'da Orhaniye Matbaası'nda basılmıştır. 17X12 boyunda 308 sayfadır. *Halid Ziya Uşaklıgil* tarafından yazılmış önsözünde, kitabın, «kırk seneye karib bir hayat-ı tahririn üzlerce müteferrik makalelerinden» meydana geldiği kaydedilmiştir.

Naşiri İkbâl Kütüphanesi olan eser, «Külliyat-ı Âsâr - Temsil-i Lâyeteyyer» serisindedir.

Sanata Dair

Şiir, nazım, vezin, dil, edebiyat ve musiki gibi çeşitli konular üzerinde aleme alınmış makalelerden meydana gelen *Sanata Dair*, iki cilttir :

Birinci Cilt: 25 makaleyi toplamış olan birinci cilt, 1938 de İstanbul'da Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda basılmıştır. 19,5X14 boyunda 151 + [I] sayfadır.

İkinci Cilt: 26 makaleden meydana gelen ikinci cilt 1939 da İstanbul'da basılmıştır. Matbaa kaydı yoktur. 19,5X14 boyunda 158 + [2] sayfadır.

Her iki cildin de naşiri Hilmi Kitabevi'dir.

Nejdet Sançar